Ana-Maria BOTNARU
Facultatea de Litere, Universitatea *Spiru Haret*, Bucureşti, România

TREI TERMENI ARBORICOLI GENERICI – *LEMN, COPAC* ŞI *POM*

Un loc important în terminologia românească a pădurii îl ocupă termenii arboricoli generici, dintre care, pentru articolul de față, am ales trei (doi moşteniți din latină şi unul din substrat) – reprezentativi pentru specificul lexico-semantic al domeniului. În cercetarea noastră, perspectiva diacronică este esențială: numai astfel putem înțelege evoluția unor sensuri şi specificul local sau regional al unor variante (fonetice, lexicale sau semantice).

LEMN

Lemn – „numirea de arbor pe aici nu e cunoscută la popor, ci el numeşte totalitatea arborilor cu un cuvânt: lemne" (P. Munteanu, Banat, c. Vermeş) [1].

Etimologia cuvântului este latină: *lignum*. Sensul vechi al lui *lemn* este (i) „arbore, copac" sau (ii) „pom", aşa cum se poate observa în exemplele următoare:

(i) „Tot **lemnul** ce nu face plod bun tăiat va fi şi în foc arunca-se-va" (*Evangheliarul lui Coresi* - 1570, Luca 3, 9) [2].

(ii) „Căci ai ascultat glasul muierii tale şi ai mâncat din **lemnul** carele poruncisem ție să nu mănânci" (Dimitrie Cantemir - *Divanul lumii* - 1698, Geneza 3, 17a) [3].

Acest sens se păstrează în sintagmele *Strâmbă-lemne*, personaj mito-folcloric având puterea de a frânge copacii, *Biserica dintr-un lemn* (construită din trunchiul unui singur copac). Foarte interesant este compusul *untdelemn*, pe care îl putem echivala cu „ulei de copac" – adică vegetal (calc după slv. *dreveno maslo*).

Sensul se restrânge ulterior la „tulpina şi ramurile unui copac", iar apoi, mai mult, la „trunchiul curățat de ramuri". În timp, continuă să se restrângă, ajungând să însemne „trunchiul şi ramurile unui copac, servind drept combustibil", şi, în sfârşit, la sensul actual, de „substanță solidă, compactă, fibroasă".

Termenul apare într-o serie numeroasă de compuse reprezentând denumirile populare ale unor plante ierboase sau arbori:

lemn-acru, lemn-alb, lemn-amar, lemn-câinesc, lemn-domestic, lemn-dulce, lemn-pucios, lemn-râios, lemn-sfânt, lemn-tare, lemnul-Domnului, lemnul-Maicii Domnului.

Dicționarele specializate [4] nu înregistrează expresii şi locuțiuni cu „arbore", şi foarte puține cu „copac": *s-a urcat (ca) scroafa-n copac, a sta (a merge, a umbla) copăcel* (= în picioare) sau cu „pom"*: a fi în pom, la pomul lăudat să nu te duci cu sacul.* În schimb, cele cu „lemn" sunt numeroase, dar nu cu sensul vechi al cuvântului, ci cu acela actual:

a dormi lemn (= adânc), *a ajunge la sapă de lemn* (= foarte sărac), *beat lemn* (= foarte beat), *a fi de lemn / ca lemnul* (= a nu simți nimic; a nu şti nimic), *a începe de la lingură de lemn* (= a-şi începe viața sărac), *a rămâne ca de lemn* (= a încremeni), *a fi mut ca un lemn* (= a fi foarte tăcut), *a bate în lemn* (= a dori, a spera să nu se împlinească ceva rău), *a căra lemne în pădure* (= a face un lucru inutil).

Termenul este polisemantic şi are o familie lexicală relativ bogată: *lemnar, lemnărie, lemnet, lemnos, lemnişor, a înlemni.*

BDD-A3318 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:44 UTC)

Dar relevanța termenului depăşeşte cu mult sfera vocabularului, iar realitatea pe care o desemnează ocupă un loc aparte în cultura şi în mitologia populară:

> „în formă de lemn de foc, buturugă sacră sau lemn prelucrat de mâna meşterului cioplitor, păstrează urmele arborilor sacri şi ale pădurii mitologice. Este considerat materie prin excelență plină de căldură şi personalitate (în opoziție cu răceala şi indiferența metalului) […] Lemnul se asociază cu focul sacru; de aceea, focurile rituale se aprind prin frecarea a două bucăți de lemn"[5].

Civilizația românească tradițională este una a lemnului, două elemente foarte importante fiind *casa din lemn* (mai ales în zonele de munte) şi *biserica din lemn* (fiind venerate cu precădere acele locaşuri sacre construite dintr-un singur arbore).

COPAC

Copac - intră în opoziție (*roditor / neroditor*) cu *pom,* fiind definit ca „arbore care nu dă roade". În româna veche însă, *copaciu* avea atât sensul de „arbore" cât şi pe cel de „pom", după cum se poate vedea din următorul exemplu: *„sâ fâcurâ copacii cei roditori şi cei sterpi"*[6].

Termenul este foarte vechi, anterior separării dialectelor româneşti (secolele X-XI): el apare şi în cele trei dialecte sud-dunărene (arom., megl. *copaci,* istr. *copaț*) [7]. În secolul al XVIII-lea, sensul era deja specializat, cu trăsătura „neroditor". Când în limba română pătrund neologismele, elementele câmpului semantic se reorganizează şi îşi restrâng sfera de folosire.

În privința etimologiei, cuvântul românesc *copaciu* se raportează la alb. *kopaç* – „trunchi de copac", „bucată de lemn", ceea ce ne îndreptățeşte să considerăm că provine din substrat. Un argument în plus: termenul există şi în aromână, cu aceeaşi formă, *copaciu,* şi cu sensul „stejar", „copac".

De remarcat că majoritatea toponimelor româneşti [8] conservă forma veche:

> *Copaciu* (If) [9], *Copaci* (Hd), *Poiana Copaciului, Crucea din Copaciu* (Bz), *Copăcioasa* (Gj, Mh), *Cerătu de Copăcioasa* (Gj), *Copăceşti* (Mh, Vr), *Copăceana* (Iş, Vs), *Copăceni* (Bh, Cj, Db, If, Ph, Vl), *Copăceni-Mânăstirea* (If), *Copăceni Sfântu Ion* (If), *Adunații-Copăceni* (If), *Poiana Copăceni* (Ph), *Copăcenii de Jos* (If).

Există însă şi alte toponime de la „copac", provenite de la forma mai nouă a cuvântului analizat de noi: *Copăcel* (Bh, Bv), *Copăcele* (Cs), *Poiana Copăcel* (Bh), *Copăcelu* (Vl).

Menționăm, de asemenea, „ecouri" în hidronimie [10]: *Copăceana, Groapa Copaciului, Copăcioasa*, *Copăceni, Copăcel, Copacilor,* şi în antroponimie [11]: *Copac, Copaci, Copaciu, Copacea, Copăcea, Copăcean, Copăceanu, Copăcianu, Copăcescu*.

Forma actuală, *copac,* a fost refăcută din forma *copaci* (interpretată ca formă de plural), evitându-se astfel omonimia singular / plural.

Cu privire la poziția termenului în cadrul câmpului semantic, trebuie subliniat faptul că, față de *arbore, copac* are un sens mai restrâns şi, de aceea, mai precis. Această relație se încadrează în sistemul general de circumscriere a termenilor vechi, autohtoni, cu sens restrâns şi specializat, sferei mai largi a termenilor latini, generalizatori. Dar numai *copac* devine sinonim cu *pom,* mai ales în limbajul urban: ex. „culege mere din *copac*" (niciodată „din *arbore*").

Vom comenta în continuare răspândirea teritorială a formelor şi sinonimelor cuvântului „copaci [pl.]" aşa cum reiese din *Atlasul Lingvistic Român pe Regiuni - Muntenia şi Dobrogea* [12], harta *412,* întrebarea [1300] *„În livadă cresc pomi, dar în pădure ce cresc?"*.

Pe întreg teritoriul anchetat, răspunsurile predominante sunt: „arbori, arbore" sau „copaci, copac", acestea formând numeroase arii lingvistice distincte. În multe

BDD-A3318 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:44 UTC)

puncte de anchetă, subiecții semnalează sinonimia perfectă a celor doi termeni, fie implicit (prin juxtapunere), fie explicit („sau") [°677, °681, °749, °793, °799, °887, °889, °893, °897, °898 etc]. Răspândirea teritorială a celor două cuvinte este echilibrată: „arborele" moştenit din latină şi „copacul" moştenit din substrat se regăsesc în proporții aproape egale pe harta Munteniei şi a Dobrogei.

Unii vorbitori nu fac distincția *roditor / neroditor* – răspunzând „tot pomi" [°761, °773, °781] sau semnalând o sinonimie care ignoră distincția menționată mai sus: „pomi, pom = copaci, copac" [°835, °878]. Atunci când fac distincția *roditor / neroditor,* subiecții folosesc un determinant adjectival: „pomi *neroditori*" [°738], „pomi *sălbatici*" [°759], „pom *sterp,* pom *pădureț*" [°769].

O mențiune interesantă este înregistrată în două puncte de anchetă [°757 – „pomi pentru lucru", °776 – „arbori dă lucru"], unde în explicarea termenului intervine o nuanță care implică munca omului şi folosirea lemnului ca materie primă.

Sensul din limba veche: „lemn" = „copac", „arbore" apare fie izolat, ca răspuns unic [°736, °747 – sau „tot felu dă lemne" – °829], fie prin sinonimie [°683, °735, °809]. Izolat, în extremitatea nord-estică a Dobrogei, se înregistrează forma veche, moştenită din latină, „arbur, arburi" [°872].

Analizând harta *412,* observăm recurența unui alt termen generic – „tufan, tufani" [°739, °762, °771, °777, °826, °834]. Chiar şi atunci când răspunsul conține referirea la o esență precisă – „ştejar" [°763], „ştejărică" [°759], cuvântul este folosit tot în sens generic.

Rezultă o serie sinonimică (în sens larg) formată din patru termeni („copac", „arbore", „lemn", „tufan"): primii doi sunt foarte răspândiți, ceilalți având o repartizare teritorială mult mai restrânsă – „lemn, lemne" (nord-est, nord-vest, sud-est) şi „tufan, tufani" (sud, sud-vest).

POM

Pom – „nume generic pentru orice arbore sălbatic sau cultivat *care produce fructe comestibile*" (sublinierea mea, A-MB).

Perspectiva dicronică asupra sensului acestui termen este sprijinită de paremiologie. Zicala *„umblă din pom în pom ca căscatul din om în om*" confirmă sensul inițial de termen generic – „arbore" – fără distincția *roditor / neroditor*, care a apărut într-o fază ulterioară.

Cuvântul apare într-o serie de compuse (denumiri populare de plante): *pom alb, pom cotei, pom nărod, pomul ursului* ş.a. Există, de asemenea, câteva sintagme mai recente, de factură culturală şi livrescă (calcuri după franceză, unde corespondentul lui *pom* este *arbre*): *pom de Crăciun, pomul cunoştinței binelui şi răului.*

Importanța termenului în folclorul românesc rezultă din apariția sa în expresii ce denumesc vechi obiceiuri legate de cultul morților: *pomul mortului, pomul ospățului.*

Etimologia termenului este latină: *pomus, -i.* Ca şi în cazul lui *arbore,* trecerea de la latină la română a însemnat schimbarea genului: de la feminin la masculin. Fructul se numea în latină *pomum, -i* cu pluralul *poma* – moştenit numai în limba română, *poamă* (= „rod comestibil al unor pomi; fruct"). Apare, regional, în compuse: *poame-de-pământ, poame-de-runc, poamă boierească.* Tot regional, *poame* are sensul de *struguri* (în Moldova) sau de *prune* (în nordul țării).

Cuvântul are o familie lexicală numeroasă (*pomărit, pomet, pomicol, pomişoară, pomişor, pomişte, pomuleț, pomuț* > *Pomuț* = *Pomutz,* numele unui celebru general american de origine română, participant activ la Revoluția de la 1848 şi la Războiul Civil American).

BDD-A3318 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:44 UTC)

În final, să adăugăm câteva cuvinte despre relația *„copac“ – „fruct“ – „pom“*. În cazul pomilor fructiferi, numele acestora sunt înrudite cu numele fructului [13]: *cireş* (lat. *cerasus*) < *cireaşă* (lat. *ceresia*), *piersic* (lat. *malus persicus*) < *piersică* (lat. *persica*), *păr* (lat. *pirus*) < *pară* (lat. *pira*) etc.

În schimb, în cazul copacilor, numele fructului este de cele mai multe ori diferit de cel al copacului. Mai mult, cele două nume pot avea origini diferite, după cum se poate observa din exemplele de mai jos:

- copacul: *stejar* (din substrat) + fructul: *ghindă* (lat. *glans, -dis*)
- copacul: *fag* (lat. *fagus*) + fructul: *jir* (blg., scr. *žir*)

Termenii „copac“, „lemn“, „pom“ reprezintă adevărate puncte de reper în jurul cărora se construieşte edificiul vast şi impresionant al terminologiei arboricole româneşti, edificiu care ilustrează specificul latin, precum şi evoluția în timp a vocabularului românesc.

NOTE:

[1] apud Hasdeu, Bogdan Petriceicu (1972, 1974, 1976). ***Etymologicum Magnum Romaniae*** (ediție îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş), Bucureşti, Minerva.
[2] Şăineanu, Lazăr (1887). ***Încercare asupra semasiologiei limbei române,*** Bucureşti, Tipografia Academiei Române, p. 80.
[3] *ibidem*
[4] Vezi bibliografia.
[5] Evseev, Ivan (1997). ***Dicționar de magie, demonologie şi mitologie românească,*** Timişoara, Amarcord, pp. 223-224.
[6] Ionescu , Adriana (1985). ***Lexicul românesc de proveniență autohtonă în textele din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea,*** Universitatea Bucureşti, p. 68.
[7] Sala, Marius (2005). ***Aventurile unor cuvinte româneşti,*** Bucureşti, Univers Enciclopedic, p. 121.
[8] Toponimele din acest articol sunt preluate din: Bolocan, Gheorghe (2002). *Dicționar invers al numelor de localități din România,* Craiova, Universitaria.
[9] Abrevierile notate între paranteze rotunde reprezintă numele județelor din România.
[10] Hidronimele din acest articol sunt preluate din: Bolocan, Gheorghe & Burci, Iustina & Şodolescu-Silvestru, Elena & Toma, Ion (2006). ***Dicționar invers al numelor de ape din România,*** Craiova, Universitaria.
[11] Antroponimele din acest articol sunt preluate din: Iordan, Iorgu (1983). ***Dicționar al numelor de familie româneşti,*** Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.
[12] * * * (2001). *Atlasul lingvistic român pe regiuni:* ***Muntenia şi Dobrogea*** vol. III, Bucureşti, Editura Academiei Române.
[13] Hristea, Theodor (1968). *Probleme de etimologie,* Bucureşti, Editura Ştiințifică, p. 66.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

* * * (2001). ***Atlasul lingvistic român pe regiuni: Muntenia şi Dobrogea,*** vol. III, Bucureşti, Editura Academiei Române.
* * * (1941; f.a.; 1972-1984). ***Dicționarul limbii române,*** tomul I, partea a II-a, ***C,*** Bucureşti, Universul; tomul II, partea a III-a, ***Ladă-lojniță***; serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei, tomul VIII, ***P***.
Bolocan, Gheorghe & Burci, Iustina & Şodolescu-Silvestru, Elena & Toma, Ion (2006). ***Dicționar invers al numelor de ape din România,*** Craiova, Universitaria.
Bolocan, Gheorghe (2002). ***Dicționar invers al numelor de localități din România,*** Craiova, Universitaria.
Candrea, Ioan-Aurel & Adamescu, Gheorghe (1931). ***Dicționarul enciclopedic ilustrat Cartea Românească,*** Bucureşti, Cartea Românească.

BDD-A3318 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:44 UTC)

Dobrescu, Alexandru (coord., 1997). *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti,* Bucureşti, Mydo Center.
Dumistrăcel, Stelian (1997). *Expresii româneşti,* Iaşi, Institutul European.
Evseev, Ivan (1997). ***Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,*** Timişoara, Amarcord.
Hasdeu, Bogdan Petriceicu (vol. 1 - 1972, vol. 2 - 1974, vol. 3 - 1976). ***Etymologicum Magnum Romaniae*** (ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş), Bucureşti, Minerva.
Hristea, Theodor (1968). ***Probleme de etimologie,*** Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Iordan, Iorgu (1983). ***Dicţionar al numelor de familie româneşti,*** Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Sala, Marius (2005). ***Aventurile unor cuvinte româneşti,*** Bucureşti, Univers Enciclopedic.
Şăineanu, Lazăr (1887). ***Încercare asupra semasiologiei limbei române,*** Bucureşti, Tipografia Academiei Române.

RÉSUMÉ

TROIS TERMES ARBORICOLES GENERIQUES – *LEMN*, *COPAC* SI *POM* (BOIS, ARBRE ET ARBRE FRUITIER)

L'article présente d'une manière concise la monographie linguistique et extralinguistique de trois termes forestiers génériques (bois, arbre, arbre fruitier) autour desquels se construit l'édifice de notre terminologie arboricole et pas seulement. Pour suggérer la complexité de la question, nous allons considérer leur étymologie, les variations territoriales, l'évolution du sens, la famille lexicale, leurs *échos* dans la toponymie, l'anthroponymie et la phraséologie. Les éléments d'histoire roumaine ancienne, de mythologie et de folklore achèvent la perspective multidisciplinaire sur la place et l'importance de ces termes arboricoles dans le vocabulaire roumain d'hier et d'aujourd'hui.
Mots-clef: *etimologie, diacronie, lexic, sens, toponim.*

BDD-A3318 © 2011 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:44 UTC)